

KURAMSAL VE METODOLOJİK BİR ÇERÇEVEDE OSMANLI ARKEOLOJİSİ İLE TARİHSEL ARKEOLOJİ

OTTOMAN ARCHAEOLOGY AND HISTORICAL ARCHAEOLOGY IN A THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK

Seher Selin ÖZMEN^{*}

Öz

Osmanlı arkeolojisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş bir coğrafyaya yayılarak bıraktığı zengin arkeolojik mirası ele alan ve tarihsel arkeolojinin bir alt dalı olarak giderek önem kazanan bir araştırma alanıdır. Uzun yıllar boyunca Türkiye'de ulus-devlet ideolojisinin etkisiyle ihmal edilen Osmanlı arkeolojisi, ilk olarak Orta Doğu ve Yunanistan'daki tarihsel arkeologların çalışmalarıyla akademik tartışmalara dâhil edilmiştir. Türkiye'de ise başlangıçta sanat tarihçilerinin öncülük ettiği araştırmalar, arkeologların kazı çalışmalarına katılmasıyla arkeolojik derinlik kazanmış, Osmanlı tarihine yönelik çalışmalara yazılı belgelerin ötesinde maddi kültür verilerini de ekleyerek yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı arkeolojisinin gelişim sürecini, metodolojik yeniliklerini ve disiplinler arası yaklaşımlar ile bilimsel değerini artırma sürecini incelemektir. Araştırma kapsamında, tarihsel arkeoloji ve Osmanlı arkeolojisi kavramları tanımlanmış; her iki alanın teorik çerçeveleri ve yöntemleri karşılaştırılarak bu alanların kapsadığı ana konular ve özgün yöntemler açıklanmıştır. Osmanlı arkeolojisinin tarihsel arkeolojiye katkıları, Orta Doğu ve Yunanistan'dan örnekler sunularak ele alınmış, bu alandaki temel araştırmalar ve bu araştırmalara katkı sağlayan bilim insanları hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı arkeolojisinin kuramsal bağlamı ve tarihsel arkeoloji içindeki önemi vurgulanarak, bu disiplinin uluslararası alanda daha geniş bir yere sahip olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu çalışma, Osmanlı Arkeolojisi ile Tarihsel Arkeoloji arasındaki kuramsal ve metodolojik ilişkileri incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma hem nitel hem de karşılaştırmalı analiz yöntemlerine dayanmakta; arkeolojik veriler, yazılı belgeler ve ikincil literatürden elde edilen bilgiler ışığında yürütülmektedir. Çalışmada, Osmanlı dönemine ait arkeolojik buluntular, mimari yapılar ve kent dokuları üzerine yapılan güncel araştırmaların yanı sıra, tarihsel arkeolojinin teorik altyapısına dair temel kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı arkeolojisi, tarihsel arkeoloji, metodoloji, kuramsal çerçeve, kültürel miras

^{*} Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Tekirdağ / Türkiye, sozmen@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3847-4466

Abstract

Ottoman archaeology is an increasingly important field of research as a sub-branch of historical archaeology that deals with the rich archaeological heritage left by the Ottoman Empire across a wide geography. Ottoman archaeology, which was neglected in Türkiye for many years due to the ideology of the nation-state, was first included in academic discussions with the works of historical archaeologists in the Middle East and Greece. In Türkiye, the studies pioneered by art historians initially gained archaeological depth with the involvement of archaeologists in excavations and added a new dimension to the study of Ottoman history by incorporating material culture data beyond written documents. The aim of this study is to examine the development of Ottoman archaeology, its methodological innovations, and the enhancement of its scientific value through interdisciplinary approaches. Within the scope of the research, historical archaeology and Ottoman archaeology are defined; the theoretical frameworks and methods of both fields are compared and the main topics and unique methods covered by these fields are explained. The contributions of Ottoman archaeology to historical archaeology are discussed by presenting examples from the Middle East and Greece, along with an overview of key research and prominent scholars who have contributed to this field is provided. By emphasizing the theoretical context of Ottoman archaeology and its importance within historical archaeology, it is concluded that this discipline deserves greater international recognition. This study aims to examine the theoretical and methodological relationships between Ottoman Archaeology and Historical Archaeology. The research is based on qualitative and comparative analysis methods, utilizing archaeological data, written sources, and insights from secondary literature. The study draws on recent research concerning archaeological findings, architectural structures, and urban fabrics from the Ottoman period, as well as key sources related to the theoretical foundations of historical archaeology.

Keywords: Ottoman archaeology, historical archaeology, methodology, theoretical framework, cultural heritage

Giriş

19. yüzyıldan bu yana Yunan, Roma, Mısır ve Mezopotamya gibi uygarlıkların ortaya çıkarılmasıyla başlayan arkeoloji, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanlığın ortaya koymuş olduğu bütün maddi kültür öğelerini araştıran, belgeleyen, gelişim sürecini irdeleyen ve yorumlayan¹ bilimsel bir disipline dönüşmüştür.² Bu tanım, arkeolojinin kapsamını genişletmiş olup, insanlık tarihi boyunca ve dünya genelindeki tüm bölgeler arkeolojinin araştırma alanına dâhil edilmiştir. İnsanlığın var oluşundan 20. yüzyılın sonuna kadar olan her dönem arkeolojik incelemenin içine girmiştir.³ Bu nedenle arkeoloji farklı konuları araştırarak çeşitlenmiş ve benzer tekniklere sahip; ancak önemli farklılıkları olan çeşitli alt disiplinlere ayrılmıştır.⁴ Öte yandan 20. yüzyıl ortalarında, yeni görüşlerin etkisiyle geleneksel araştırma yöntemlerini farklı

1 Mehmet Özdoğan, *50 Soruda Arkeoloji*, Bilim ve Gelecek Yayınevi, İstanbul 2022, s. 21.

2 Reyhan Körpe, "Dünyada ve Türkiye'de Osmanlı Arkeolojisi Çalışmaları ve Osmanlı Arkeolojisinin Geleceği", *Celebi Tarih Kültür ve Düşünce Dergisi*, III/9, (2022), s. 225.

3 Ercan Semih Er, *Türkiye'de Osmanlı Arkeolojisinin Gelişimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2019, s. 43.

4 Reyhan Körpe, "Tarih Araştırmalarında Yeni Bir Metot: Osmanlı Arkeolojisi," *Uluslararası Prof. Dr. Halil İncalcık-Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildirileri C. 2*, ed. Ayşe Bedir ve Birkan Soykan, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara 2022, s. 413.

bakış açılarıyla tekrar gözden geçirmeye başlayan arkeoloji ve tarih bilimlerinin birbirinden yararlanmasının önemi anlaşılmıştır.⁵

İnsan evriminin büyük bir kısmında yazılı kaynaklar bulunmadığı için tarih öncesi araştırmalarda insan ve yaşamla ilgili tek bilgi kaynağı arkeolojik materyallerdir. Ancak arkeologlar, yalnızca yazılı kaynakların olmadığı derin geçmişle değil, farklı veri türlerini çeşitli yöntemler ve motivasyonlarla inceleyerek araştırma yaparlar. Bu durum, arkeolojiyi tarih bilimiyle iş birliği içinde olmaya yöneltmiştir.⁶

1950’li ve 60’lı yıllardaki arkeolojik kırılmalar sonucunda, yeni dünya arkeolojisinde kendini tarihsel bir yönelim olarak inşa eden bir araştırma alanı olarak tarihsel arkeoloji ortaya çıkmıştır.⁷ Bu yeni disiplin içinde arkeoloji, kendini tarihsel temelli bir disiplin olarak ifade ederken⁸; tarih, arkeolojik araştırmanın tarihsel yorumlama için hayati bir unsur haline geldiğini fark etmiştir.⁹ Arkeologlar, geçmişi yeniden inşa etmeye başladıklarında bir tarihçi gibi hareket ederek yeni bir ekipman, yeni bir nitelikler dizisi oluşturmak zorundadır.¹⁰ Diğer yandan arkeoloji bilimi, doğa bilimleri ve mühendislikten alınan teknik ve kavramların arkeolojide geliştirilmesi ve uygulanmasını da ifade eder.¹¹ Üç asrı aşan gelişim süreci boyunca arkeoloji bilimi giderek daha fazla çeşitlenmiş ve genişlemiştir. 18. yüzyılda Antik Yunan ve Roma’ya duyulan ilginin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu bilim zamanla evrilmiş ve maddi kalıntılara dayanarak geçmişi inceleyen bir disipline dönüşmüştür.¹²

Geleneksel olarak, uzak geçmişe duyulan ilgi doğrultusunda arkeoloji, Avrupa ve Akdeniz coğrafyasında genellikle tarih öncesi dönemden Orta Çağ’a kadar olan dönemi incelemek olarak anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, arkeologlar esas olarak tarih öncesi gelişmeler, Demir Çağı krallıkları ve Yunan ile Roma’nın Klasik uygarlıklarıyla ilgilenmekte, yakın geçmiş ise çoğu zaman arkeologlar tarafından önemsiz kabul edilmektedir.¹³ Ancak Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’nın Kolomb sonrası toplumlarının incelenmesiyle başlayan tarihsel arkeoloji,¹⁴ ana

5 Er, *agt.*, s. 44.

6 Catherine J. Frieman, *Archaeology as History: Telling Stories from a Fragmented Past*, Cambridge University Press, Cambridge 2023, s. 27.

7 Bruce G. Trigger, “Archaeology at the Crossroads: What’s New?”, *Annual Review of Anthropology* 13, (1984), s. 54.

8 Barbara J. Little, *Text-Aided Archaeology*, CRC Press, London 1992, s. 57.

9 Bernard Knapp, *The Archaeology of Late Bronze Age Cypriot Society: The Study of Settlement, Survey and Landscape*, The University of Glasgow Press, Glasgow 1997, s. 73.

10 Carl Russel Fish, “Relation of Archaeology and History”, *Historical Archaeology: a Guide to Substantive and Theoretical Contributions*, ed. Robert L. Schuyler, Routledge Press, New York 2019, s. 43.

11 E. R. Wayman, “Historical Archaeology”, *Current Anthropology*, (2006), s. 215.

12 A. O. Uysal, “Troya (Truva) Milli Parkında Osmanlı Arkeolojisi”, *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, (2019), s. 62.

13 Fahri Dikkaya, *The Historical Archaeology of the Early Ottomans: a New Perspective on Arguments about the Foundation of the Ottoman Empire*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bilkent Üniversitesi, İstanbul 2015, s. 52.

14 Uzi Baram, Lynda Carroll Kluwer, “The Future of the Ottoman Past”, *A Historical Archaeology of the Ottoman Empire: Breaking New Ground*, ed. Uzi Baram – Lynda Carroll Kluwer, Academic Publishers, New York 2000, s. 65.

akım arkeoloji içerisinde, son 55-60 yıllık süreçte her biri kendi bölgesini tarihsel bağlamda inceleyen arkeologların çalışmalarıyla giderek küreselleşen; derneği ve genişleyen literatürüyle tanınan ve kabul gören başlı başına bir disiplin haline gelmiştir.¹⁵ Günümüzde ise Avrupa'nın Orta Çağ sonrası arkeolojileri ve Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu ile Balkanlar'ın imparatorluk sonrası deneyimleri ile genişlemiştir.¹⁶ Tarihsel arkeoloji, Kuzey Amerika'da Avrupa'nın ilk koloni dönemi ve kıtadaki yayılımıyla birlikte modern çağın ortaya çıkışını yani 1492'den sonraki dönemi kapsamaktayken; Batı ve Orta Avrupa'da Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla başlayan ve Soğuk Savaş'la sona eren dönem de Orta Çağ sonrası arkeolojisi olarak adlandırılmıştır.¹⁷

Tarihsel arkeoloji, arkeolojik yöntemleri kullanarak yazılı kayıtların bulunduğu, nispeten yakın geçmişteki toplumları incelemeyi amaçlar. Özellikle, kendi tarihlerini yazılı kaynaklarda kaydedememiş olan topluluklar için arkeolojik bulguların sağladığı güçlü tamamlayıcı verilerle, insan topluluklarının yaşamlarına, geçmişteki etkileşimlerine, değişimlerine ve sürekliliklerine dair daha ayrıntılı bir anlayış sunmayı hedefler.¹⁸ Maddi kalıntılar ve metinler arasındaki ilişkileri sorgulayan bir yaklaşıma atıfta bulunan yaygın tanıma göre tarihsel arkeoloji; Mısır arkeolojisi, Yunan ve Roma arkeolojisi, İncil arkeolojisi, İslam arkeolojisi, Orta Çağ ve Orta Çağ sonrası arkeolojisi gibi adlarla dünyanın pek çok bölgesinde uzun zamandır uygulanmaktadır. Yazılı kaynakların kullanımıyla aynı disiplinler arası bakış açısını ve metodolojik kaygıları paylaşırsalar da bu alt disiplinlerin her birinin belirli zaman dilimlerini, alan odaklarını ve kavramsal çerçeveyi yansıtan kendi tanımsal parametreleri bulunmaktadır.¹⁹

1980'lerin sonlarına doğru, bazı bilim insanları, Orta Çağ sonrası Batı Avrupa arkeolojisi, Kuzey Amerika ve kıyı Afrika'daki tarihsel arkeolojinin öncülüğünde, Orta Doğu'nun yakın geçmişinin arkeolojisini incelemek için çağrıda bulunmuşlardır. Bu çağrılar, yakın geçmişe ait maddi belgelerin incelenmesi yoluyla arkeoloji disiplininin geliştirilmesini ve farklı geçmişlere sahip ulusal toplulukların tarihleri arasındaki ortak noktaların bulunmasını vurgulamış, bu yaklaşım geniş bir etki yaratmıştır.²⁰ Son yıllarda tarihsel arkeologlar tarafından araştırılan hem dünya çapında tarihsel arkeolojiyle ilgili küreselleşme ve sömürgecilik konularını hem de yerel kültürel ve Orta Çağ sonrası gelişmeleri ve bazen her ikisini aynı anda içeren temalarla tarihsel arkeoloji Orta Doğu'da giderek artan bir varlığa sahiptir.²¹ Tarihsel arkeologlar terimi, tarihsel arkeolojiyle ilgilenen arkeologları ifade eder. Yani, yazılı belgelerin bulunduğu tarihsel

15 George I. Quimby, "Historical Archaeology as I saw It: 1935-1970", *Pioneers in Historical Archaeology: Breaking New Ground* içinde., Editor Stanley, South Springer Science+Business Media LLC Press, New York 1994, s. 45.

16 Baram ve Carroll, age, s. 83.

17 Dikkaya, "The Historical Archaeology of the Early Ottomans: a New Perspective on Arguments about the Foundation of the Ottoman Empire", s. 72.

18 Martin Hall ve Stephen W. Silliman, "Introduction: Archaeology of the Modern World", *Historical Archaeology* içinde., ed. Martin Hall – Stephen W. Silliman Blackwell Publishing, Maiden 2006, s. 44.

19 Christopher R. DeCorse, "Historical Archaeology Methods Means and Ambiguities," *Current Perspectives in the Archaeology of Ghana Social Sciences Series Nu. 6*, 2014, s. 54.

20 Baram ve Carroll, age, s. 86.

21 Alasdair Brooks ve Ruth Young, "Historical Archaeology and Heritage in the Middle East: A Preliminary Overview," *Historical Archaeology*, IV, (2016), s. 45.

dönemlere ait insan topluluklarını ve onların yaşam biçimlerini inceleyen arkeologlardır. Bu arkeologlar, arkeolojik buluntuları kullanarak, tarihsel verilerle desteklenmiş analizler yapar ve geçmişteki toplumların kültürel, sosyal, ekonomik ve politik yapılarını anlamaya çalışırlar. Bölgenin günümüzdeki siyasal durumu, uzak geçmişle bugünü bağlamak için yeni köprüler kurmanın olası ve gerekli olduğunu göstermiştir. Doğu Akdeniz'in bugünü ile arkeolojik geçmiş arasındaki boşluğun doldurulması, arkeologların Osmanlı İmparatorluğu tarihiyle karşı karşıya kalmalarını gerektirmiştir.²²

Tarihsel arkeoloji yaklaşımının, Osmanlı İmparatorluğu araştırmaları için de geçerli olduğunu söyleyen ve Osmanlı arkeolojisi çalışmalarının bir arada toplandığı ilk eser, 1996 yılında Binghamton'daki New York Eyalet Üniversitesinde "Breaking New Grounds for an Archaeology of the Ottoman Empire: A Prologue and a Dialogue (Osmanlı İmparatorluğu Arkeolojisi için Yeni Zeminler Yaratmak: Bir Önsöz ve Diyalog)" adıyla düzenlenen konferansın, Uzi Baram ve Lynda Carroll'un editörlüğünde hazırlanan *A Historical Archaeology of the Ottoman Empire: Breaking New Ground (Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Arkeolojisi: Yeni Zeminler Oluşturmak)* adıyla yayımlanan kitabıdır.²³ Konuya genel bir yaklaşım getiren bu ilk uluslararası yayındaki bölümler, temel olarak Osmanlı arkeolojisinin Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı bölge ve vilayetlerinin ekonomik ve sosyal tarihi hakkında yeni kavrayışlar ve bilgiler sunabileceğine odaklanmakta; Osmanlı döneminin arkeolojik olarak nasıl değerlendirilebileceğine dair hem teorik hem de metodolojik yaklaşımları bir araya getirmektedir.²⁴

Osmanlı arkeolojisi, literatürde Osmanlı Devleti ve kurumları tarafından üstlenilen arkeolojik faaliyetlerin anlaşılmasından kaynaklanan terminolojik bir sorun içermekle birlikte, Osmanlı döneminin maddi kültürünü inceleyen arkeolojik yaklaşımı ifade etmekte ve arkeolojinin diğer alt dallarında olduğu gibi dönemsel ve coğrafi olarak sınırlanmaktadır.²⁵ Osmanlı arkeolojisi, dönem olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, devletin sona erdiği zamana kadar yaklaşık 600 yıldan fazla süren bir zaman aralığını; coğrafi olarak ise imparatorluğun²⁶ Akdeniz çevresinde Balkanlar, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Anadolu'yu içine alan geniş bir coğrafyayı, bugün otuzdan fazla ulus devlete ait olan bölgeyi kapsamaktadır.²⁷ Osmanlı Devleti ve onun üzerinde yer aldığı coğrafyanın araştırılmasında, kendi başına bir alan olarak Osmanlı arkeolojisi hem Türkiye'deki hem de Osmanlı sonrası ulus devletler ve Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki akademisyenler için zaman zaman kentsel gelişmeyi desteklemek amacıyla yürütülen kurtarma projeleri dışında, uzun yıllar doğrudan yapılmayan yeni bir çalışma alanıdır.²⁸

22 Baram ve Carroll, *age.*, s. 8.

23 Baram ve Carroll, *age.*, s. 91.

24 Filiz Yenişehirlioğlu, "Why an Archaeology of Ottoman Anatolia", *The Oxford Handbook of Islamic Archaeology*, ed. Bethany Walker, Corisande Fenwick ve Timothy Insoll, Oxford University Press, London 2020, s. 174.

25 Filiz Tütüncü Çağlar, "Osmanlı Arkeolojisinin Tarihi: Arkeologların Kazmadığı Topraklar," *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, III/1, (2017), s. 111.

26 Körpe, *age.*, s. 227.

27 Yenişehirlioğlu, *age.*, s. 175.

28 Yenişehirlioğlu, *age.*, s. 49.

“Creating New Grounds for the Archaeology of the Ottoman Empire: A Prologue and Dialogue / Osmanlı İmparatorluğu Arkeolojisi için Yeni Zeminler Yaratmak: Bir Önsöz ve Diyalog” konferansının ardından, akademik camiada Osmanlı İmparatorluğu’na dair önemli verilerin düzeltilmesine katkı sağlanmış ve araştırmacılar, Osmanlı İmparatorluğu’nun maddi kültürünün ve tarihî kaynaklarının arkeolojik potansiyelinden daha fazla faydalanmaya teşvik edilmiştir. Özellikle tarihçiler ve arkeologlara yönelik olarak gerçekleştirilen konferans sonrasında çok sayıda arkeolog, etnograf ve kültürel antropolog, Osmanlı İmparatorluğu’nun farklı bölgelerindeki maddi kültür ve metinsel kaynaklara daha fazla önem vererek, bu unsurların kayıt altına alınmasına yönelik çalışmalar yapmıştır.²⁹ Yunanistan’daki Atina Agorası kazısı ve yapılan yüzey araştırmaları, İsrail’deki kazılar ve yüzey araştırmaları dışında, Arnavutluk, Hırvatistan, Bulgaristan, Bosna Hersek, Romanya, Lübnan, Mısır, Filistin, Girit, Irak ve Suriye’deki arkeolojik çalışmalarda Osmanlı maddi kalıntılarının tasnifi yapılmış ve bunlar kayıt altına alınmıştır.³⁰ Bu çalışmalarla birlikte, konferanslar ve yayınlar Osmanlı arkeolojisinin sadece Balkan ve Orta Doğu coğrafyası için değil, Osmanlı İmparatorluğu’nun yayıldığı toprakların geç Orta Çağ’dan yirminci yüzyıl başlarına kadarki oldukça uzun bir zaman diliminin aydınlatılmasında en önemli araştırma yöntemlerinden biri olduğunu ortaya koymuştur.³¹

Osmanlı arkeolojisi, uzun süre oryantalist yorumlar ve ulusal tarih yazımları arasındaki ideolojik çekişmelerden olumsuz etkilenmiş, bu durum Osmanlı İmparatorluğu’nun zengin maddi mirasının ve derin izler bırakan arkeolojik kalıntılarının öneminin yeterince takdir edilmemesine yol açmıştır. Türkiye’de bol miktarda tarihi kayıt bulunmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu’nun arkeolojik mirası daha çok ihmal edilmiştir. Ayrıca, daha önce Osmanlı egemenliği altında olan diğer ülkelerde ise ulusal önyargılar, bu mirası göz ardı etmeye neden olmuştur.³² Bununla birlikte, geç dönem Osmanlı maddi kültürünün etnografik değerini vurgulayan son çalışmalar, arkeolojik yorumlama için zengin bir kaynak olduğunu göstermektedir. 2000’li yıllara kadar Türkiye’de Osmanlı arkeolojisine karşı giderek artan ilgiye rağmen konuyla ilgili ilk çalışmalar sınırlarımız dışında, geçmişte Osmanlı İmparatorluğu’nun toprakları olan ülkelerde başlamıştır.³³ Osmanlı arkeolojisinin kurulmasının önündeki engellerden bazıları öncelikle Orta Doğu’da yer alan Mısır, Suriye, Irak, Fas, Lübnan, Ürdün gibi ülkeler ve Yunanistan’da yıkılmıştır.³⁴ Osmanlı İmparatorluğu’nun mirası, milliyetçi tarih yazımlarına karşı bir engel teşkil etmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmasının ardından kurulan yeni ulus devletler, Osmanlı’nın kültürel ve arkeolojik mirasını kendi ulusal kimliklerine tehdit olarak görmüş ve bu mirası dışlama eğiliminde olmuşlardır. Osmanlı arkeolojisinin geliştirilmesi, Orta

29 Turan Takaoğlu, “The Living Ottoman Past: Rethinking Ethnoarchaeology in Turkey”, *Contesting Ethnoarchaeologies Traditions, Theories, Prospects*, ed. Arkadiusz Marciniak, Nurcan Yalman, Springer Publish, New York 2013, s. 228.

30 Mübarek İpek, *Kilitbahir Kalesi Geç Dönem Osmanlı Yapılarının Arkeolojik ve Tarihî İncelemesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, 2018, s. 47.

31 Körpe, *age.*, s. 423.

32 Takaoğlu, *age.*, s. 229.

33 Körpe, *age.*, s. 425.

34 Takaoğlu, *age.*, s. 231.

Doğu ve Yunanistan gibi bölgelerdeki siyasi karışıklıklar ve bölgesel çatışmalar nedeniyle de zor olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra bu bölgelerdeki yeni siyasi yapılar, Osmanlı mirasının araştırılmasına engel teşkil etmiştir. İmparatorluğun Avrupa'da bulunan topraklarında başlayan bu çalışmalarda, Osmanlı dönemi daha çok Orta Çağ sonrası süreçte ele alınırken, Orta Doğu'da bu dönem başlı başına yeni bir disiplin olarak ortaya çıkmaktadır.³⁵ Türkiye'de Osmanlı arkeolojisi, 1980'ler ve 1990'larda hızla büyüyen alanlardan biri haline gelmiş, bu dönemde arkeologlar yerine sanat tarihçileri kazılarda gönüllü olarak yer almışlardır.³⁶ Türkiye'de arkeoloji ve sanat tarihi bölümlerinde sadece bir ders olarak okutulan Osmanlı arkeolojisinin yetersizliğinin bilincinde olarak ilk kez 2014 yılında, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Yüksek Lisans ve Doktora eğitimi vermek üzere Osmanlı Arkeolojisi Anabilim Dalı kurulmuştur.³⁷

Osmanlı arkeolojisi, imparatorluk dönemine ait maddi kültürün incelenmesi ve anlaşılması üzerine odaklanan, aynı zamanda hem yerel hem de küresel bağlamda birçok farklı dinamiklerle şekillenen bir disiplindir. Osmanlı dönemine ait arkeolojik çalışmalar, 19. yüzyıldan itibaren Batılı güçlerin etkisiyle başlamış; ancak 20. yüzyılda disiplinlerarası bir yaklaşımla Osmanlı'nın kendi tarihi ve kültürel mirası bağlamında gelişme göstermiştir.³⁸

Osmanlı arkeolojisi, imparatorluğun geniş coğrafyası ve çok kültürlü yapısı nedeniyle geniş bir kronolojik ve mekânsal yelpazeyi kapsar. Anadolu, Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da bulunan mimari yapılar, seramikler, mezar taşları, ticari mallar, kent planlamaları gibi maddi kültür unsurları bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ancak, Osmanlı arkeolojisi yalnızca bu somut unsurları değil, aynı zamanda günlük yaşam pratiklerini, sosyal örgütlenmeleri ve toplumsal ilişkileri anlamaya yönelik bir çabayı da içerir.³⁹

Konuyu metodolojik çerçevede ele aldığımızda Osmanlı arkeolojisi tarih, sanat tarihi, antropoloji ve coğrafya gibi disiplinlerle sıkı bir iş birliğini gerektirir. Bu disiplinler arası yaklaşım, Osmanlı'nın maddi kültürünü yalnızca estetik ya da teknik bir düzlemde incelemekle kalmaz; aynı zamanda bu unsurların sosyal, politik ve ekonomik bağlamlarını anlamayı da amaçlar. Örneğin bir Osmanlı camii sadece mimari bir yapı olarak değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimlerin bir merkezi ve dini kimliğin bir göstergesi olarak incelenebilir.⁴⁰

Osmanlı arkeolojisinin karşılaştığı temel sorunsallardan biri, Batılı arkeolojik yaklaşımların Osmanlı coğrafyasına dayattığı oryantalist çerçevelerdir. Bu çerçeveler, Osmanlı'yı genellikle "geçmişin medeniyetlerinden bir miras devralan" ya da "Batı ile Doğu arasında bir köprü"ye

35 Reyhan Körpe, "Tarih Araştırmalarında Yeni Bir Metot: Osmanlı Arkeolojisi", drl. Ayşe Bedir, Birkan Soykan, *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalcık-Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildirileri*, C. 2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara 2022, s. 234.

36 Yenişehirlioğlu, *age.*, s. 179.

37 Takaoğlu, *age.*, s. 232.

38 Körpe, *age.*, s. 425.

39 Yenişehirlioğlu, *age.*, s. 51.

40 Körpe, *age.*, s. 423.

indirgemıştır. Ancak bu bakış açıları, Osmanlı'nın kendi özgün kültürel ve tarihsel dinamiklerini anlamada yetersiz kalmaktadır. Modern Osmanlı arkeolojisi, bu tür indirgemeci yaklaşımları sorgulayarak, Osmanlı'nın kendi tarihi bağlamında çok yönlü ve kompleks bir yapı olduğunu vurgulama çabasıdır.⁴¹

Osmanlı arkeolojisinin bir diğer önemli boyutu, bu alandaki çalışmaların küresel arkeolojiye olan katkılarıdır. Osmanlı'nın dünya sistemi içerisindeki yeri, ticaret yolları, kültürel etkileşimler ve teknolojik transferler gibi konular Osmanlı arkeolojisinin küresel tarih yazımında önemli bir alan olarak kabul görmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı arkeolojisi yalnızca yerel bir çalışmanın ötesinde, erken modern dünya tarihinin anlaşılmasına yönelik bir araç olarak değerlendirilmektedir.⁴²

Osmanlı arkeolojisi, sadece geçmişin keşfiyle değil, aynı zamanda kültürel mirasın korunmasıyla da ilgilidir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı topraklarında yürütülen kazılar ve müze kurma girişimleri, imparatorluğun kültürel mirasına sahip çıkma çabalarını yansıtmaktadır. Osmanlı müzeciliği, Batı'daki müze modelini kopyalamaktan çok, kendi özgün değerlerini koruma ve temsil etme arayışıyla dikkat çeker.⁴³

Bugün Osmanlı arkeolojisi, geçmişe yönelik tarihsel analizleri güncel sosyo-politik tartışmalarla birleştirerek daha eleştirel bir perspektifle ele alınmaktadır. Bu çalışmalar, Osmanlı mirasının yalnızca tarihsel bir dönem olarak değil, aynı zamanda modern kimlikler ve kültürel aidiyetler üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlamaya çalışmaktadır.

Geçmişten Bugüne Tarihsel Arkeoloji

Tarihsel arkeoloji, 20. yüzyılın ortalarında Amerika Birleşik Devletleri'nde bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni disiplinin sınırları ve metodolojisi üzerine farklı bakış açıları, 1967'de kurulan Tarihsel Arkeoloji Derneği'nin kuruluşunda şekillenmiştir. Disiplinin ilk yıllarında, büyük ölçüde Avrupa sömürge alanlarına odaklanılmış ve bilim insanlarının farklı yaklaşımları doğrultusunda tanımlanmıştır.⁴⁴ Bu tanımlardan bazıları, Avrupa'nın sömürgeci yayılmasının ve Kolomb sonrası halkların arkeolojisinin ya da kapitalizmin arkeolojisinin incelenmesini ifade ederken, diğer bir görüş ise tarihsel arkeolojinin, arkeolojik verileri yazılı kaynaklarla birleştirerek, insan topluluklarının geçmişteki etkileşimlerini, değişimlerini ve sürekliliklerini anlamak için multidisipliner bir yaklaşım benimsediğini öne sürmektedir.⁴⁵ Bunlardan ikincisi, tarihsel arkeolojiyi içeriğinden ziyade yöntemiyle tanımlamakta ve alanı genişletmektedir.⁴⁶ Başlangıçta, tarihsel arkeoloji genellikle yazılı tarihin ortaya çıkışından

41 Takaoğlu, *age.*, s. 234.

42 Yenişehirlioğlu, *age.*, s. 51.

43 Yenişehirlioğlu, *age.*, s. 52.

44 De Corse, *age.*, s. 143.

45 Hall ve Silliman, *age.*, s. 97.

46 Patricia Galloway, *Practicing Ethnohistory: Mining Archives, Hearing Testimony, Constructing Narrative*, University of Nebraska Press, New York 2006, s. 97.

sonraki kültürlerin incelenmesi olarak kabul edilip tarihin kendisine atıfta bulunulmuştur. Ancak, Kuzey Amerika’da bile yazılı tarihin başlangıcı, coğrafi ve kültürel farklılıklar, hatta aynı bölge içindeki gruplar arasında değişkenlik gösterdiğinden, bu tanım birçok kavramsal soruna yol açmıştır.⁴⁷

Tarihsel arkeoloji teorisinin temeli, arkeolojik kaynaklardan elde edilen maddi kültürün yazılı kaynaklarla birleştirilerek kapsamlı, çok disiplinli, zamansal derinliği olan bir tarihsel anlatı oluşturulmasına dayanır.⁴⁸ Tarihsel arkeoloji, genellikle yaklaşık 1500 sonrası modern çağa odaklanmakta; maddi kültür ve belgesel kanıtlarını eş zamanlı olarak inceleyerek geçmişe dair daha kapsamlı ve çok boyutlu anlayışlar geliştirmektedir.⁴⁹ Tarihsel arkeologlar tarafından 21. yüzyıla kadarki son 500 yıl olarak tanımlanan bu süreç, kapsamlı dünya sistemlerinin yaratılmasına ve özellikle de Amerika, Afrika ve Asya’nın bazı bölgelerinin Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmesine tanıklık etmiştir. Bu odaklanma, tarihsel arkeolojiye kendine özgü bir karakter kazandırmış ve bazıları onu Avrupa’nın sömürgeci yayılmasının arkeolojisi olarak tanımlayacak kadar ileri gitmiştir. Ancak yakın zamanda bu geleneklere meydan okunmuş, dinamik ve genişleyen bir araştırma alanı olasılığı ortaya çıkmıştır.⁵⁰ Tarihsel arkeolojinin gelişimine dair önerilen yollardan biri, belirli bir dizi ekonomik koşul veya tutumun ürünü olan sömürge dönemi arkeolojisinin ötesine geçerek, sömürge sürecinin daha yıkıcı ve tarihsel olarak nadiren görülebilen sosyal yönlerinin arkeolojisine yönelmektedir.⁵¹ Ancak tarihsel arkeolojiyi kapitalizm ve sömürgecilik dönemiyle sınırlandırarak, dünyanın pek çok bölgesinin yerli tarihlerinin böyle bir entelektüel gündemin ilgi alanına girmediğini ilan etmek, disiplinin ötekileştirici bir tanımlamasıdır.⁵² Bir diğer yol ise ortak tarihler üzerine daha geniş söylemler oluşturmaktır.⁵³

1930’larda, tarihsel arkeolojinin doğuşu, federal hükûmetin Amerika Birleşik Devletleri’ndeki ulusal tarihi alanların korunmasına ilgi duymasıyla gerçekleşmiştir.⁵⁴ Kısa süre sonra hükûmet, tarihî alanlardaki arkeolojik araştırmalar sırasında toplanacak eserlerin hem kazılması hem de yorumlanması konusunda uzmanlık gerektiren bir dizi yasal düzenleme yapmıştır.⁵⁵ 1935 Tarihi Sitler Yasası’nın kabulü ile yapılan çalışmalar, genel bir tarih oluşturma gündeminin parçası haline

47 W. Brown Lees, “Historical Archaeology as a Discipline”, *Encyclopedia of Archaeology, Volume 2*, ed. Deborah M. Pearsall, Academic Press, New York 2008, s. 1439.

48 Amy Henson, “Theory and Historical Archaeology,” *Lambda Alpha Journal*, 40, (2010), s. 66.

49 Dan Hicks ve Mary C. Beaudry, *The Cambridge Companion to Historical Archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 37.

50 Martin Hall, “Historical Archaeology”, *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, ed. N. J. Smelser ve P. B. Baltes, Elsevier Publisher, Amsterdam 2001, s. 6718.

51 Deborah M. Pearsall, *Encyclopedia of Archaeology, Three-Volume Set, Volume 1-3*, Academy Press, New York 2008, s. 374.

52 Peter R. Schmidt ve Innocent Pikirayi, “Will Historical Archaeology Escape Its Western Prejudices to Become Relevant to Africa?”, *Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress*, (2018), s. 445.

53 Pearsall, *age.*, s. 377.

54 Benjamin C. Pykles, “A New Archaeology in the New Deal: the Rise of Historical Archaeology in the 1930s.,” *SAH Archaeological Record*, XI/3, (2011), s. 39.

55 Lees, *age.*, s. 1441.

gelmiş⁵⁶ ve bu programda yer alan tüm tarihçiler, arkeologlar, mimarlar ve diğer araştırmacılar “Amerikan tarihine yeni bir boyut kazandıran misyonerler” olarak hizmet etmişlerdir.⁵⁷ Kuzey Amerika’da tarihî alanların restorasyonunu destekleyen bu yasalar tarihsel arkeolojiyi popüler hale getirirken, tarih ve arkeoloji alanları arasında uygulayıcıların bir tür kimlik krizi yaşadığı bir savaş patlak vermiştir.⁵⁸ Bu denklemin bir tarafında tarihsel arkeolojinin olayların fiziksel kanıtlarını sunarak ve önemli tarihsel soruları yanıtlayarak tarihe hizmet edebileceğine inananlar, diğer tarafında ise tarihsel arkeolojinin tarihe hizmet etmekten daha fazlası olduğuna ve diğer araştırma alanlarından farklı bilimsel katkılarda bulunabileceğini savunan ve sayıları giderek artan uygulayıcılar yer almıştır.⁵⁹ Tarih-arkeoloji tartışmasının dinamikleri ve tarihsel arkeolojinin tanımı ve amacına ilişkin kafa karışıklığı, bugün tarihsel arkeoloji kuramının çekirdeğini oluşturan perspektiflerin ortaya çıkmasına yol açmış; alanın ruhu, uyumsuzluktan doğan yeni fikirleri teşvik etmiştir.⁶⁰ Yazılı ve sözlü kayıtların tarihsel arkeoloji için önemi erken dönemlerde geniş çapta kabul görmüş olsa da tarihsel arkeolojinin tarih disiplininin mi yoksa antropolojinin mi bir parçası olduğu ya da tamamen başka bir alan mı olduğu tartışmalarını da körüklemiştir.⁶¹

Tarihsel arkeolojinin yönü, ana akım arkeoloji gibi, İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana modern Batılı düşünce tarzlarındaki temel değişimlerle paralel olarak sosyal bilimlerdeki daha geniş kuramsal değişimlerden etkilenmiştir. Disiplinin ilk dönemlerinde, insanların çevreleriyle etkileşime girme biçimlerindeki benzerlikleri ortaya koymak amacıyla, insan davranışlarındaki uzun vadeli örüntüleri açıklamaya yönelik 1960’ların süreçsel arkeolojisinden önemli ölçüde etkilenmiştir.⁶² Lewis Binford’ın temsilcisi olduğu süreçsel arkeoloji; tarih öncesinin toplumsal yapılarını ekolojik, demografik, ekonomik ve teknolojik değişkenler üzerinden çözümlemeye çalışırken, bu yaklaşım tarihsel arkeolojiye maddi örüntülerin üretilmesinde rol oynayan süreçlerin tanımlanması olarak yansımıştır.⁶³ Bir diğer önemli nokta ise tarihsel arkeolojiye belirli bir misyon yüklenmesi gerektiği ve bu misyonun kazılar yoluyla elde edilen buluntuların çağdaş toplumsal ve ekonomik süreçlerle ilişkisini de incelemek olduğudur.⁶⁴ Yeni disiplinin parametrelerine ilişkin çok çeşitli perspektifler, 1967’de Tarihsel Arkeoloji Derneği’nin kuruluşu

56 Robert L. Schuyler, “Images of America: The Contribution of Historical Archaeology to National Identity,” *Southwestern Lore*, 42/4, (1976), s. 28.

57 Charles B. Hosmer, *Preservation Comes of Age: From Williamsburg to the National Trust, 1926-1949*, University Press of Virginia, Columbia 1981, s. 47.

58 Henson, *age.*, s. 67.

59 Lees, *age.*, s. 1443.

60 Henson, *age.*, s. 68.

61 Lees, *age.*, s. 1444.

62 Pearsall, *age.*, s. 376.

63 Bruce G. Trigger, *A History of Archaeological Thought*, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 54.

64 Charles E. Orser, *Contributions to Global Historical Archaeology A Historical Archaeology of the Modern World*. Springer Press, London 1996, s. 67.

sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nde kendini tanımlamış ve uygulama yapan yirmi kadar tarihsel arkeolog tarafından savunulmuştur.⁶⁵

İlk kez 1960'ların sonunda ayrı bir alan olarak görülmeye başlanan tarihsel arkeolojinin uygulayıcıları, başlangıçtaki tanımlama sorunu karşısında alanlarının değerlerini haklı çıkaracak bir dizi temel hedef ve yön duygusu aramışlardır.⁶⁶ Tarihsel arkeolojinin tarihle aynı hizada olmaktan uzaklaşıp antropolojiye yönelmesi ve küresel düzeyde işleyen bir tarihsel arkeoloji tanımına doğru bir yörüngenin başlaması, 1960'larda yeni arkeolojinin başlangıcını çevreleyen entelektüel heyecan ve yenilik döneminde hızlanmaya başlamış; yeni arkeoloji dünya çapında farklı derecelerde kabul görse de yakın geçmişin arkeolojisinin hem uygulanabilir hem de önemli olduğu fikri bir grup genç akademisyeni harekete geçirmiştir.⁶⁷ Lewis Binford, James Deetz ve Stanley South gibi isimler bir adım öne çıkarak tarihsel arkeolojiyi, tarihin doğrulanması ya da tarihsel ayrıntıların veya örneklerin aydınlatılmasının çok ötesinde bir değere sahip büyük bir antropolojik laboratuvar⁶⁸ ve kendi başına bir disiplin olarak savunmuşlardır.⁶⁹ Charles E. Orser'in editörlüğünde yayımlanmış olan *A Historical Archaeology of the Modern World* (Modern Dünyanın Tarihsel Arkeolojisi) adlı eser, tarihsel arkeolojinin tanımı, misyonu ve metodolojisi, özellikle de araştırmalarda kullanılan çeşitli kaynaklar üzerine bir tartışma sunmaktadır. Robert Schuyler ve James Deetz tarihsel arkeolojiyi belirli bir zaman dilimine, kabaca on beşinci yüzyıl sonrasına tarihlendirerek modern yaşamın incelenmesiyle ilişkilendiren ve belirli bir odak ve misyon atfeden yaklaşımları vurgulamaktadır.⁷⁰ James Deetz'in *In Small Things Forgotten* (Unutulan Küçük Şeyler) ve Stanley South'un *Method and Theory in Historical Archaeology* (Tarihsel Arkeolojide Yöntem ve Teori) adlı çalışmalarıyla yaptıkları bilimsel katkılar, bu dönemi disiplinin gelişiminde bir dönüm noktası haline getirmiştir.⁷¹ Schuyler ve Deetz'in tarihsel arkeoloji görüşünün en önemli yanı, bu alana açık ve net bir misyon yüklemiş olmalarıdır.⁷² James Deetz'in derin zihinsel yapıların analizi ile maddi biçim ve üslup nüanslarının ayrıntılı, küçük ölçekli analizini bir araya getiren ufuk açıcı araştırmaları; mimari, yemek, çöp atma şekilleri, seramik formları, mezar taşları ve renkteki değişiklikleri de içine alan geniş kapsamlı bir tarihsel arkeoloji üretimini sağlamıştır.⁷³

Deetz'in yanı sıra Robert L. Schuyler ve Kathleen A. Deagan gibi önemli isimlerin perspektifleri, tarihsel arkeolojinin teorik ve metodolojik temellerini güçlendirmeye yardımcı

65 DeCorse, *age.*, s. 146.

66 Paul R. Huey, "The Beginnings of Modern Historical Archaeology in the Northeast and the Origins of the Conference on Northeast Historical Archaeology," *Northeast Historical Archaeology*, XV/2, (1986), s. 3.

67 Pearsall, *age.*, s. 378.

68 Anders Andrén, *Between Artifacts and Text: Historical Archaeology in Global Perspective*, Plenum Press, New York 1998, s. 97.

69 Lees, *age.*, s. 1446.

70 Pearsall, *age.*, s. 377.

71 Stanley South, *Method and Theory in Historical Archaeology*, Academic Press, New York 1977, s. 166.

72 Orser, *age.*, s. 68.

73 Pearsall, *age.*, s. 381.

olurken, aynı zamanda disiplinin daha geniş bir sosyal ve kültürel bağlamda nasıl anlaşılabilirliğini de vurgulamaktadır.⁷⁴ Tarihsel arkeolojinin geniş alanını çok sayıda alt alandan oluşacak şekilde tasavvur eden Schuyler, bu disiplinin modern yaşamın incelenmesiyle ilgili olduğu fikrine dikkat çeken ilk arkeologlardandır. Schuyler gibi ilk uygulayıcılar, tarihsel arkeolojinin antropolojinin bir alt disiplini olarak konumunun; alanın Avrupa’da yayılması ve bu yayılmayla ilişkili kültür değişimi süreçlerini anlama potansiyelinin altını çizmişlerdir.⁷⁵ Deagan, tarihsel arkeolojiyi, modern insanın sosyal ve ekonomik örgütlenmelerinin gelişimini ve evrimini anlamak için kullanılabilecek bir araç olarak özetlemektedir.⁷⁶

Binford’ın tarihsel arkeolojinin teorik liderliği konusunda iyimser beklentilerine rağmen 1980’lere kadar birçok tarihsel arkeolog teorinin önemsiz olduğunu düşünmüş;⁷⁷ öte yandan metodolojik kaygılar ve maddi kayıtlardaki farklılıklar nedeniyle tarih ve antropoloji arasında ortaya çıkan tartışmalar teorik gelişmeyi geciktirmiştir.⁷⁸ Her ikisi de insan deneyimi ile ilgili güçlü anlatılara, süreçle ilgili kaygıya sahip ve insan deneyiminin daha iyi anlaşılabilirliği bağlamlar geliştirmeye çalışan tarih ve antropoloji bilimleri arasındaki rezonans her zaman güçlü ve karmaşık olmuştur.⁷⁹ Richard B. Woodbury’ye göre, Walter W. Taylor’ın *A Study of Archeology* (Bir Arkeoloji Çalışması) adlı eseri, tarih ve antropolojinin birbiriyle nasıl bir ilişki içinde olduğuna ve bu ilişkinin arkeolojiyi her ikisine göre nasıl konumlandığına dair önemli tartışmaları içermektedir. Tarihsel arkeolojinin tanımını, odağını belirsizleştiren çatışmalar ve bu alanda çalışanlar arasında kafa karışıklığına neden olan yeni sorular ve sorunlar, teorisiz çalışma dönemine yol açmış; disiplin, arkeolojik bulgulara dayanan ve belgesel araştırmalarla geliştirilen tarihsel gerçeklerin bir sunumu olarak görülmüştür.⁸⁰ Yüzyılın üçüncü çeyreğinin sonunda disiplin, Amerika Birleşik Devletleri’nde ve Kanada’da antropoloji içinde bir yer edinme arayışıyla bilimsel meşruiyetini kazanmıştır. Takip eden yıllarda disiplinin olgunlaşması, Kuzey Amerika dışındaki akademisyenlerin araştırmalarından da etkilenmiştir.⁸¹

1980’lerden bu yana tarihsel arkeoloji, postmodernizmin çeşitli unsurlarından beslenen ve nesnelerin geçmişteki insan davranışlarının pasif kalıntıları olmadığını, kimlik inşası sürecinde şekillendirilip kullanılan aktif birer araç olduğunu savunan ve Ian Hodder’in temsilcisi olduğu

74 Robert Paynter, “Historical and Anthropological Archaeology: Forging Alliances,” *Journal of Archaeological Research*, VIII/1, (2000), s. 7.

75 De Corse, *age.*, s. 149.

76 Kathleen A. Deagan, “Environmental Archaeology and Historical Archaeology”, *Case Studies in Environmental Archaeology. Interdisciplinary Contributions to Archaeology*, ed. E. J., Scudder, S. J., Scarry Springer Publish, New York 2008, s. 22.

77 Robert Paynter, “Steps to an Archaeology of Capitalism: Material Change and Class Analysis”, *The Recovery of Meaning Historical Archaeology in the Eastern United States*, ed. Mark P. Leone, Parker B. Potter, Smithsonian Institution Press, Washington 1988, s. 407.

78 Orser, *age.*, s. 71.

79 James Deetz, *In Small Things Forgotten: An Archaeology of Early American Life*, Anchor Books, New York 1996, s. 63.

80 Henson, *age.*, s. 73.

81 Lees, *age.*, s. 1446.

post-süreçsel arkeoloji ile eşanlamlı bir dizi ilgi alanını analiz etmektedir.⁸² Post-süreçsel çalışmalar, beşerî davranışları yöneten sistemin kültürel yapılar olduğunu kabul ederek yaklaşımını bu çerçevede kurgulamış, kültürün toplumsal yapılara uyan pasif bir mekanizma olmadığını ileri sürmüştür.⁸³ Dolayısıyla tarihsel arkeoloji, giderek artan bir şekilde güç, ideoloji, sınıf ve etnisite gibi post-süreçsel sorulara ve maddi eserlerin çeşitli bağlamlarda hem bireysel hem de toplumsal kimliği inşa etmek için kullanıldığı birçok yola yönelmiştir.⁸⁴

Tarihsel arkeolojinin ayırt edici özelliği, geleneksel kazı teknikleriyle bağlarını korurken, kanıt toplama ve analizinde disiplinler arası bir yaklaşım benimsemesidir. Bu yaklaşım, genellikle arkeolojik olarak kabul edilmeyen çeşitli kaynakların da kullanımını içerir. Tarihsel arkeolog William Adams, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, rezervuar inşaatı nedeniyle terk edilen Washington'daki Silcott kasabasında yaptığı öncü çalışmaya nüfus sayımları, fotoğraflar ve diğer resmî belgeleri inceleyerek başlamış ve kazılardan elde edilen arkeolojik buluntuların yanı sıra, yaşayan insanların hatıralarını da kullanarak çok disiplinli bir yöntem benimsemiştir. Benzer şekilde, Peter Schmidt'in yaptığı bir çalışmada ise geleneksel arkeolojik materyallerin yanı sıra, yerel halkların zengin sözlü geleneklerinden faydalanılarak disiplinin sınırları genişletilmiştir.⁸⁵ Silcott kazılarında sonra tarihsel arkeologlar, araştırmalarında tarihsel belgelerin önemini tartışmaya başlamışlar; içlerinden Anders Andrén bu öncü çalışmayı eserler ve tarihî metinler arasındaki ilişkiye dair yeni bir kavrayış olarak görmüştür.⁸⁶ Ancak tarihsel arkeolojiyi ayrı bir disiplin haline getiren şey; belgelerin varlığından çok antropolojinin sağladığı kavramsal araçlarla hem yazılı belgelerden hem de kazılardan elde edilen verileri eleştirel bir şekilde analiz edip kullanarak kültürel bir bağlam ortaya koymasıdır.⁸⁷ Tarihsel kayıtları bulmak için aynı teknikleri ve bunları değerlendirmek için aynı eleştirel yöntemleri kullanmakla birlikte tarihsel arkeologlar, yakın geçmişe olan kronolojik ilgileri nedeniyle Hitit, Yunan ve Roma dönemleri üzerine çalışan arkeologlardan ayrılmaktadır.⁸⁸

Tarihsel arkeoloji, başlangıçta genel olarak Batı Avrupa etkisinin dünyaya yayılmasını inceleyen yakın geçmişin arkeolojisi olarak tanımlansa da günümüzde Afrika ve Asya gibi küresel yaklaşımlarla giderek dünya perspektifinden beslenmektedir.⁸⁹ 1930'larda zor bir başlangıç yapmasına rağmen tarihsel arkeoloji, tarihçi ve arkeologlardan oluşan bir işgücü tarafından yürütülen teorik perspektiflerin bir çerçevesini oluşturmak için tarih ve arkeoloji disiplinlerini uzlaştırmayı başarmış ve bu disiplinde çeşitli uzmanlıklar ortaya çıkmıştır.⁹⁰ Baram'a göre, bu

82 Pearsall, *age.*, s. 385.

83 Trigger, *age.*, s. 55.

84 Pearsall, *age.*, s. 383.

85 Orser, *age.*, s. 98.

86 Andrén, *age.*, s. 121.

87 Orser, *age.*, s. 99.

88 Dikkaya, *age.*, s. 72.

89 Lees, *age.*, s. 1448.

90 Henson, *age.*, s. 76.

uzmanlıklardan biri, küresel tarihsel arkeolojinin mantıksal bir uzantısı olarak görülen Osmanlı arkeolojisidir.⁹¹

Tarihsel Arkeoloji Bağlamında Osmanlı Arkeolojisi

Tarihsel arkeolojinin giderek küreselleşmesinin bir sonucu olarak Balkanlar ve Orta Doğu'daki Osmanlı arkeolojisi de bunun bir parçası haline gelmekte, tarihsel arkeolojinin arkeolojik verilerin metinsel kaynaklarla birleştirilmesiyle ilgili metodolojik yönü, Osmanlı arkeolojisinin bu disiplin içinde yer almasını desteklemektedir.⁹² Öte yandan, yakın geçmişin incelenmesi olarak tarihsel arkeoloji, Osmanlı yüzyıllarının tarihsel arkeolojisini Orta Doğu'nun daha eski ama benzer tarihsel dönemlerinden ayırmaya yardımcı olurken, Batı Avrupa'nın dünyaya yayılması ve bu yayılmanın arkeolojiye etkisi gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel arkeolojisi de, bölgedeki Batılılaşma ve modernleşmeye dair izleri ortaya koyabilir.⁹³ Rönesans ve Sanayi Devrimi gibi önemli dönüşümlerin görülmemesi nedeniyle Batı Avrupa, Orta Çağ sonrası arkeolojileri bağlamında tanımlanamasa da Osmanlı arkeolojisi, Avrupa ve Orta Doğu arkeolojileri içinde tarihsel arkeolojinin dönemsel ve metodolojik odak noktalarının bir parçasıdır.⁹⁴

Osmanlı İmparatorluğu ve Akdeniz'in tarihsel arkeolojisi, Osmanlı ilerlemelerine bir tepki olarak Avrupa'nın Yeni Dünya'daki yayılmasının tarihsel arkeolojisini daha iyi anlamak için önemlidir.⁹⁵ Osmanlı arkeolojisi zengin tarihsel belgeler ile maddi kalıntıların kesiştiği noktada tarih, ekonomi, maddi kültür, askerî teçhizat, yerleşim, nüfus ve birçok başka konuya açıklık getirebilecek, yazılı belgesi olmayan konulara bilgi sağlayacak, arşiv kaynağı olan konulara ise zenginlik kazandıracak bir alandır.⁹⁶ Paynter'e göre, tarihsel arkeolojinin odak noktası genişletilmeli; yalnızca Avrupalıları ve onların etkilerini incelemenin ötesine geçilerek, 16. yüzyılda kapitalizmin ortaya çıkışı ve yayılmasının, üretim, dağıtım ve tüketim bağlamında araştırılması gerekmektedir. Bu yaklaşımla, Osmanlı arkeolojisi de kapitalizmin arkeolojisi olarak anlaşılabilir.⁹⁷

1990'larda Osmanlı İmparatorluğu, bazı arkeolog ve tarihçiler tarafından tartışılmaya başlanmış ve Osmanlı arkeolojisi yeni bir alt disiplin olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Neil

91 Uzi Baram, *Material Culture, Commodities, and Consumption in Palestine, 1500-1900*, University of Massachusetts, Massachusetts 1996, s. 53.

92 Dikkaya, *age.*, s. 77.

93 Uzi Baram ve Lynda Carroll, "The Future of the Ottoman Past", *The Future of the Ottoman Past A Historical Archaeology of the Ottoman Empire: Breaking New Ground*, ed. Uzi Baram, Lynda Carroll, Kluwer Academic Publishers, New York 2002, s. 5.

94 Dikkaya, *age.*, s. 78.

95 Neil Asher Silberman, "Sultans, Merchants, and Minorities: The Challenge of Historical Archaeology in the Modern Middle East", *The Future of the Ottoman Past A Historical Archaeology of the Ottoman Empire: Breaking New Ground*, ed. Uzi Baram, Lynda Carroll, Kluwer Academic Publishers, New York 2002, s. 244.

96 Körpe, *age.*, s., 225.

97 Silberman, *age.*, s. 245.

Asher Silberman, Tarihsel Arkeoloji Derneği'nin 1995'teki yıllık toplantısında sunduğu bildiride, eski dünyanın yeni dünyayla entelektüel entegrasyonunun, tarihsel arkeolojinin sömürgeciliği, kapitalizmi ve modern dünyanın oluşumunu anlama arayışını temelden zorlayabileceğini ve yeniden yönlendirebileceğini savunmuş ve daha sonra makalesinde,⁹⁸ Kuzey Amerikalı tarihsel arkeologların algılarında Amerika ve Avrupa dışı dünyaları reddetmekte ısrar ettiklerini ileri sürmüştür. Tarihsel arkeologlardan Baram ve Carroll, Osmanlı İmparatorluğu'nun küresel tarihsel arkeoloji içinde konumlandırılmasını savunan ve Osmanlı İmparatorluğu arkeolojisi için temel kaygıları belirleyerek bu arkeolojik malzeme ve projelerin kuramsal incelemesine girişen ilk araştırmacılarıdır.⁹⁹ Osmanlı arkeolojisi ile ilgili olarak Baram, Orta Doğu'da modernitenin ortaya çıkışına ilişkin yaklaşımlara; Carroll ise Anadolu'nun yakın geçmişine odaklanmıştır.¹⁰⁰

Baram'ın Osmanlı arkeolojisine yönelik ilk çalışmaları, Kuzey Amerika tarihsel arkeolojisindeki adımları takip ederek, en belirgin nesne olan tütün pipoları ve kahve fincanları gibi eserlerin analizine odaklanmak olmuştur. Carroll'ın Türkiye'deki çalışması ise uzun süreli porselen ticaretinin bir parçası olarak mavi-beyaz seramiklerin kullanımı ile ilgilidir. Öte yandan böyle bir konferans düzenleme ihtiyacının, kazılardan çıkarılan ve analiz edilmek üzere kazı depolarında bekletilen zengin arkeolojik malzeme birikimiyle tetiklendiği açıktır.¹⁰¹ Osmanlı döneminin mimari yapıları, tarımsal faaliyetleri, seçkin olmayan sınıfın gündelik yaşamı veticari faaliyetleri gibi birçok konu, bu konferansta arkeolojik açıdan ele alınmış, imparatorluğun tarihsel araştırmalarına arkeolojinin dâhil edilmesinin önemi dile getirilerek, Osmanlı arkeolojisinin belli bir bölgeyle sınırlı olmadığı ve örgütsüz biçimde değerlendirilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁰²

Charles E. Orser'in editörlüğünde yayımlanmış olan *Encyclopedia of Historical Archaeology* (Tarihsel Arkeoloji Ansiklopedisi) (2002) adlı çalışmanın "Ottoman Empire" (Osmanlı İmparatorluğu) maddesi; küresel ticaretle ve Osmanlı Devleti ile toplumundaki iç dönüşümlerle bağlantılı olan emtia üretimi ve tüketimine vurgu yaparak, Osmanlı arkeolojisini tarihsel arkeoloji yaklaşımının temel ilkeleri ile tanımlamaktadır.¹⁰³ Malların küresel hareketine, güç ilişkilerine, sosyokültürel değişimlere ve kimliklerin ortaya çıkışına odaklanan bir disiplin olarak tarihsel arkeolojinin, bu geniş tanımıyla irdelendiğinde, Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki yaşam hakkında önemli bilgiler vereceği açıktır.¹⁰⁴

Günümüzde İsrail, Filistin, Ürdün, Lübnan ve Suriye'nin bir kısmını içine alan Levant bölgesindeki arkeolojik kazılardan elde edilen Osmanlı dönemi çanak çömlekleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki idari ve ticari etkilerini yansıtan buluntular olarak bölgedeki

98 Silberman, *age.*, s. 246.

99 Baram, *age.*, s. 648.

100 Baram ve Lynda Carroll, *age.*, s. 6.

101 Takaoğlu, *age.*, s. 232.

102 İpek, *age.*, s. 98.

103 A. Bernard Knapp, *The Archaeology of Late Bronze Age Cypriot Society: The Study of Settlement, Survey and Landscape*, The University of Glasgow Press, Glasgow 1997, s. 73.

104 Uzi Baram, *age.*, s. 650.

sosyoekonomik ve kültürel değişimleri anlamada etkilidir. Son yıllarda, özellikle küresel ticaret ve değişim süreçlerini ortaya çıkarmada önemli bir rol oynayan Osmanlı dönemine ait kil tütün pipoları ve kahve fincanı parçaları gibi malzemelerin kataloglanması ve kronolojik olarak sınıflandırılmasında büyük ilerleme kaydedilmiştir.¹⁰⁵ Osmanlı dönemi yerleşimlerinde yaygın olarak bulunan eserlerden tütün pipoları, Batı Afrika ve ardından Mısır üzerinden getirilen tütünün; kahve fincanları ise Yemen ve Etiyopya'dan getirilen kahvenin küresel dağılımını göstermektedir.¹⁰⁶

Yunanistan'da Osmanlı arkeolojisi, 1980'lerden sonra, Osmanlı dönemine ait köy ve kentlerin ekonomik ve toplumsal yapıları hakkında daha ayrıntılı bilgiler edinilmesini sağlayan yerleşim alanlarının incelenmesiyle başlamıştır. Bu süreç, camiler, medreseler, kapalı çarşılar, hanlar, hamamlar ve askerî mimari gibi Osmanlı döneminden günümüze ulaşan yapıları ele alarak derinlemesine araştırmalar yapılmasına olanak tanımıştır. Ayrıca, küçük buluntu grupları içinde özellikle seramiklerin incelenmesi ve tarihlendirilmesi konusunda önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁷ Yunanistan ve Kıbrıs'taki kent merkezlerinde yaygın olan Kütahya seramiklerinin, kırsal bölgelerde genellikle elit kesime işaret eden kilise, manastır ve bazı büyük evlerde bulunması, bu seramiklerin sosyal statüyü ve otoriteyi de yansıttığını ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir misafirperverlik ritüeli olarak kabul edilen kahvenin servis edildiği fincanların sosyal ve kültürel bağlamda oynadığı rolü göstermektedir.¹⁰⁸ Atina Agorası ve Yunanistan'da yapılan diğer önemli kazılarda Osmanlı dönemi seramikleri ve küçük buluntularına ait yayınlar, konuyla ilgili araştırmalarda en fazla başvurulan kaynaklar arasındadır.¹⁰⁹

Anadolu'da, klasik dönem kazılarında üst tabakada elde edilen veya kentsel inşaat alanlarında tesadüfen rastlanan Osmanlı buluntuları arasında başlıca eser grubu olan Osmanlı seramiklerini bilimsel bir arkeolojik kazı dâhilinde ele alan ilk çalışma, İstanbul Üniversitesi'nden sanat tarihçi Profesör Oktay Aslanapa tarafından 1963-1969 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan Osmanlı İznik seramik fırınları kazısıdır.¹¹⁰ Bu durum bazı arkeologlar tarafından eleştirilmiş olsa da bulgular genellikle iyi belgelenmiş ve müzelerde korunmuş; 1981 yılında yeniden başlayan ikinci kazı döneminde fırınlar, seramik parçaları, fırın malzemesi ve atölyeler bulunmuştur.¹¹¹

105 Uzi Baram, "Entangled Objects from the Palestinian Past: Archaeological Perspectives for the Ottoman Period, 1500-1900", *The Future of the Ottoman Past A Historical Archaeology of the Ottoman Empire: Breaking New Ground*, ed. Uzi Baram-Lynda Carroll, Kluwer Academic Publishers, New York 2002, s. 147.

106 Orser, *age.*, s. 72.

107 John L. Bintliff, "Considerations for Creating an Ottoman Archaeology in Greece", *Between Venice and Istanbul: Colonial Landscapes in Early Modern Greece*, ed. Sirlol Davies-Jack L. Davis, The American School of Classical Studies, Athens 2007, s. 222.

108 Justin Anthony Mann-Benjamin A. Saidel, "Kütahya Ware Coffee Cups in Rural Cyprus and Greece: Peasant Ware It Is Not", *Journal of Historical Archaeology*, XXIII/2, (2019), s. 344.

109 Körpe, *age.*, s. 423.

110 Yenişehirlioğlu, *age.*, s. 178.

111 Yenişehirlioğlu, *age.*, s. 181.

Anadolu’da İznik gibi atölyelerde Çin tasarımı ile Türk metal kap formlarını birleştiren mavi ve beyaz sırlı seramikler, Osmanlı ve Avrupalı seçkinler tarafından sipariş edilerek imparatorluğun dört bir yanına dağıtılmış olmaktan dolayı arkeolojik bağlamda iyi birer zamansal göstergedir.¹¹² Kazıyı, 1994 yılından sonra Ara Altun başkanlığındaki çalışmalardan sonra İstanbul Üniversitesi Sanat Tarih bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Belgin Demirsar Arlı yürütmektedir.¹¹³ Bu sistematik kazı, Osmanlı arkeolojisinin Anadolu’da alacağı yönü ve bunu takip edecek ilgili sorunları bir ölçüde göstermekte ve böylece Osmanlı arkeolojisinin hem bir kent hem de bir üretim arkeolojisi olarak başladığını doğrulamaktadır.¹¹⁴ Yerleşim modelleri, tarımsal uygulamalar, sosyoekonomik faaliyetler ve insan davranışları hakkında bilgi verebilecek zenginlikte olan Türkiye’nin dört bir yanındaki izole tarla evleri ve kırsal yerleşimler gibi geç dönem Osmanlı maddi kültür kalıntıları; Osmanlı kayıtları, Avrupalı seyyahların notları ve sözlü tarihlerle birlikte ele alınarak önemli etnografik kaynaklar sağlamaktadır.¹¹⁵

Osmanlıların İngilizlerle olan ticareti hakkında bilgi veren Demirköy’deki Fatih Dökümhanesi kazıları; Anadolu’daki ve Balkanlar’daki sarayların yok olması nedeniyle önemi artan Edirne Yeni Saray/Saray-ı Cedid-i Amire kazıları; Osmanlı seramikleri hakkında pek çok bilgi sunan Tekfur Sarayı Çini Fırınları kazıları; Osmanlı’nın kuruluş dönemine ait birçok sorunun cevabını bulmayı amaçlayan ve Prof. Dr. Halil İnalcık’ın bilimsel danışmanlığında 1999 yılında yüzey araştırmasıyla başlayan Eskişehir Karacahisar Kalesi kazısı; Denizli Kale-i Tavas; Harput, Bilecik ve Van Hüsrev Paşa Külliyesi kazıları Türkiye’deki başlıca Osmanlı arkeolojisi çalışmalarıdır.¹¹⁶ 2005 yılında Elazığ kentinde Harput’ta başlanan İç Kale Osmanlı Mahalle kazıları sırasında yerel kültür, günlük yaşam ve sosyoekonomik yapı hakkında bilgiler sağlayan çok sayıda küçük buluntu ele geçirilmiş; bu buluntular arasında sikkeler öne çıkmıştır.¹¹⁷

Sadece arkeolojik buluntuları değil, aynı zamanda bu buluntuların tarihsel bağlamını ve kültürel anlamlarını da dikkate alarak geçmiş yorumlamaya odaklanan tarihsel arkeolojinin getireceği metodolojik yenilikler ve çok disiplinli yaklaşımlar, Osmanlı İmparatorluğu’nun karmaşık sosyal ve ekonomik yapısını anlamada önemli birer araçtır. Öte yandan Osmanlı arkeolojisinin dâhil edildiği bir tarihsel arkeoloji, mevcut yaklaşımların çoğundan daha küresel bir perspektife sahip farklı bir disiplindir.¹¹⁸

112 Orser, *age.*, s. 103.

113 Er, *age.*, s. 63.

114 Oktay Ara Altun-Şerare Yetkin Aslanapa, *İznik Çini Fırınları Kazısı II. Dönem 1981-1988*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1989, s. 47.

115 Takaoğlu, *age.*, s. 235.

116 Er, *age.*, s. 65.

117 Necla Arslan Sevin, Veli Sevin-Haydar Kalsen, “Harput İç Kale Mahalle Kazısı: Osmanlı’ya Arkeolojik Bir Yaklaşım (İlk Sonuçlar)”, *Belleten*, 72/264, (2008), s. 632.

118 Baram ve Carroll, *age.*, s. 29.

Arkeoloji ve Emperyalizm: Osmanlı Arkeolojisine Yansıyan Etkiler

Arkeoloji, özellikle 19. yüzyıldan itibaren emperyalizmin bir aracı ve göstergesi olarak önemli bir rol oynamıştır. Avrupa merkezli güçlerin kolonyal genişlemesi, antik uygarlıkların mirasını kendi kültürel üstünlük iddialarını desteklemek için kullanmalarına yol açmıştır. Bu bağlamda, arkeoloji yalnızca bilimsel bir disiplin olarak değil, aynı zamanda politik bir araç olarak da şekillenmiştir.¹¹⁹

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda Avrupa'daki "oryantalizm" dalgasının ve arkeolojik faaliyetlerin merkezî bir sahnesi haline gelmiştir. Osmanlı topraklarında yapılan arkeolojik kazılar, genellikle Avrupalı devletlerin ve onların arkeologlarının kontrolü altında gerçekleşmiştir. Bu süreç, yalnızca Osmanlı coğrafyasının kültürel mirasının dışarıya taşınmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Osmanlı'nın kendi kültürel mirasına yaklaşımını da dönüştürmüştür. Örneğin Osmanlı Devleti'nin kurduğu Asar-ı Atika Nizamnameleri ve 1884 tarihli antik eserler yasası, kültürel mirasın korunması yönündeki çabalar olarak öne çıkmakla birlikte, Batılı arkeologların bölgedeki faaliyetlerini düzenleme ve sınırlandırma ihtiyacından kaynaklanmıştır.¹²⁰

Tarihsel arkeoloji açısından bu süreç, yalnızca maddi kültüre dair birikimlerin değil, aynı zamanda bu birikimlerin kimin tarafından, nasıl ve ne amaçla sahiplenileceği sorusunu da gündeme getirmiştir. Emperyalist ülkeler, arkeolojik buluntuları kendi ulusal müzelerine taşıırken, bu eserleri bir üstünlük göstergesi ve "medeniyet" iddialarını destekleyen unsurlar olarak sergilemişlerdir. Öte yandan Osmanlı arkeolojisi, bu emperyal güçlerin kültürel müdahalelerine karşı bir direnç ve kendi mirasını tanıma çabası olarak değerlendirilebilir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde açılan müzeler ve yürütülen kazı projeleri, Osmanlı'nın kültürel mirasını sahiplenme gayretini göstermektedir.¹²¹

Arkeoloji ve emperyalizm arasındaki bu bağ, yalnızca Osmanlı İmparatorluğu dönemiyle sınırlı kalmamış, günümüz tarih yazımı ve kültürel miras politikalarına kadar uzanmıştır. Bugün bile eski eserlerin mülkiyeti ve sergilenmesi konusundaki tartışmalar emperyalist geçmişin gölgesinde şekillenmektedir. Bu bağlamda, Osmanlı arkeolojisinin emperyalizm çerçevesinde ele alınması hem tarihsel hem de metodolojik olarak arkeolojinin siyasi boyutlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.¹²²

Sonuç

1930'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde tarihi alanların korunması, kazılması ve yorumlanmasına yönelik bir düzenlemenin ana fikri olarak ortaya çıkan tarihsel arkeoloji, 1960'ların sonunda ayrı bir alan olarak görülmeye başlanmıştır. Başlangıçta Batı Avrupa

119 Takaoğlu, *age.*, s. 236.

120 Er, *age.*, s. 67.

121 İpek, *age.*, s. 98.

122 Körpe, *age.*, s., 227.

sömürgeci yayılmasının etkilerini inceleyen yakın geçmişin arkeolojisi olarak tanımlansa da tarihsel arkeoloji, günümüzde küresel yaklaşımlarla alanını geliştirmektedir. Tarihsel arkeoloji, yazılı kaynakların var olduğu modern dönemlerdeki insan etkinlikleri hakkında bilgi edinmeyi amaçlarken; arkeolojik kazılar, yüzey araştırmaları ve çeşitli jeofiziksel yöntemlerle eski yerleşim yerleri, mezarlar, atölyeler ve diğer yaşam alanlarından elde edilen fiziksel kalıntıları analiz ederek insanların yaşam tarzları, ekonomik faaliyetleri, sosyal ve dini pratikleri hakkında somut bilgiler sağlamaktadır. Bunu gerçekleştirirken yazılı belgelerle arkeolojik buluntuları bütünleştirerek, arkeolojinin geçmişte sadece buluntulara odaklanmış olan tanımını ve çerçevesini genişletmekte ve geçmişi yorumlama çabasına katkıda bulunmaktadır. Tarihsel arkeoloji; yazılı tarih ile maddi kalıntılar arasında ilişki kurarak, farklı disiplinlerin verilerini bir araya getiren, geçmişe dair daha derin, daha bütüncül ve zengin bir bilgi kaynağı oluşturan, çok yönlü bakış açıları sunan bir alandır. Bu disiplinde; yakın geçmişin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamlarına dair bilgiler veren kentleşme, mimari, seramik ve diğer günlük yaşam nesneleri gibi kazılardan elde edilen buluntuların yorumlanmasında yazılı belgeler, haritalar, fotoğraflar ve sözlü tarihten gelen bilgiler önemli rol oynamaktadır. Tarihsel arkeologlar, çeşitli yazılı belgeleri ve arkeolojik bulguları karşılaştırarak tarihsel süreçleri anlamaya çalışırlar. Bu disiplin, buluntuların kronolojisini belirlerken, aynı zamanda o döneme ait sosyal hiyerarşi, ekonomik ilişkiler ve kültürel değişimler gibi konulara da ışık tutmaktadır. Tarihsel arkeolojide öne çıkan konular ve araştırma alanları arasında, kentleşme ve yerleşim kalıpları konusu kapsamında kentlerin ve kasabaların gelişimi, mimari yapılar ve yerleşim düzenleri; ekonomi ve ticaret konusu kapsamında pazar yerleri, ticaret yolları, üretim merkezleri ve tüketim kalıpları; sosyal yapı ve toplum konusu kapsamında sınıf, cinsiyet, etnik köken ve din gibi toplumsal yapılar ve ilişkiler; savaş ve çatışma konusu kapsamında savaş alanları, kaleler ve askerî yapılar; kolonizasyon konusu kapsamında sömürgeci güçlerin yerli halklarla olan ilişkileri, kültürel değişimler ve karşılaşmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda tarihsel arkeoloji, Osmanlı İmparatorluğu gibi geniş zaman dilimlerini ve coğrafyaları kapsayan imparatorlukların incelenmesinde, tarihi bakımından zengin ve çok yönlü bir çalışma alanı sunmaktadır.

Tarihsel arkeoloji, 1980'ler ve 1990'larda Kuzey Amerika dışındaki akademisyenlerin araştırmalarından da etkilenecek olgunlaşmıştır. Orta Doğu ve Yunanistan gibi geçmişte Osmanlı toprakları olan bölgelerde araştırma yapan tarihsel arkeologlar, Osmanlı arkeolojik mirasıyla karşılaşmışlar ve tarihsel arkeoloji içerisinde yer alacak Osmanlı arkeolojisi çalışmaları için çağrıda bulunmuşlardır. Böylece uzun yıllar, ulusal önyargılarla hem yurt dışında hem de Türkiye'de ihmal edilmiş olan Osmanlı arkeolojisi, tarihsel arkeolojinin bir uzantısı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu alandaki çalışmalar, tarihsel verilerin arkeolojik buluntularla desteklenerek yorumlanmasını sağlamakta, böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal ve ekonomik dinamiklerini daha derinlemesine anlamamıza olanak tanımaktadır. Öte yandan Osmanlı arkeolojisinin yayıldığı coğrafyada, tarihsel belgeler ile maddi kalıntılar arasındaki etkileşim; Osmanlı dönemine ait sosyal, ekonomik ve kültürel yapıları yorumlamada hem metodolojik hem tematik açıdan küresel tarihsel arkeolojiye önemli katkılar sağlamaktadır.

Tarihsel arkeoloji, geçmişin sadece belgelenmiş yönlerine değil, aynı zamanda günlük yaşamın ve sıradan insanların hikâyelerine de ışık tutarak tarih yazımını zenginleştirmektedir. Bu disiplinin metodolojik yenilikler ve çok disiplinli yaklaşımlar sunması, Osmanlı arkeolojisinin bilimsel değerini artırmış; aynı zamanda Osmanlı arkeolojisinin, kapitalizmin ortaya çıkışı ve yayılması gibi küresel tarihsel süreçlerin incelenmesinde de önemli bir yer edindiği görülmüştür. Avrupa'nın yeni dünyadaki yayılmasının tarihsel arkeoloji ile Osmanlı'daki ilerlemelerin paralellikleri, tarihsel arkeolojinin küresel bir perspektif kazanmasına katkıda bulunmuştur. Tarihsel arkeoloji, Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal hiyerarşi, ekonomik ilişkiler ve kültürel etkileşimler gibi konulara yeni bakış açıları getirmekte, arkeolojik bulgular yazılı kaynaklarda eksik olan bilgileri tamamlayarak Osmanlı toplumunun daha kapsamlı bir resmini sunmaktadır. Osmanlı Tarihi üzerine yapılan çalışmalarda arkeolojik verilerin analizi ve yorumlanması ile ortaya çıkan metodolojik yenilikler, tarihsel süreçlerin daha detaylı ve doğru bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Gelecek araştırmalarda, kırsal alanlar gibi daha az bilinen bölgelerin, özellikle Anadolu, Balkanlar ve Arap Yarımadası'nın bazı kısımlarının ele alınması, bu alanlardaki bilgi boşluklarını dolduracak ve Osmanlı arkeolojisini daha ileriye taşıyarak Osmanlı Tarihi'nin çok yönlü ve ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Anders, Andr  n, *Between Artifacts and Text: Historical Archaeology in Global Perspective*, Plenum Press, New York 1998.
- Ara, Altun, Oktay ve Aslanapa,   rare Yetkin, *  znik   ini Fırınları Kazısı II. Dönem 1981-1988*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1989.
- Baram, Uzi, *Material Culture, Commodities, and Consumption in Palestine, 1500-1900*, University of Massachusetts, Massachusetts 1996.
- Baram, Uzi ve Carroll, Lynda, "The Future of the Ottoman Past," *A Historical Archaeology of the Ottoman Empire: Breaking New Ground*, ed. Uzi Baram-Lynda Carroll, Kluwer Academic Publishers, New York 2000, s. 3-36.
- Baram, Uzi, "Above and Beyond Ancient Mounds: the Archaeology of the Modern Periods in the Middle East and Eastern Mediterranean," *International Handbook of Historical Archaeology*, II, (New York 2009), s. 147-177.
- Baram, Uzi, "Entangled Objects from the Palestinian Past: Archaeological Perspectives for the Ottoman Period, 1500-1900", *The Future of the Ottoman Past A Historical Archaeology of the Ottoman Empire: Breaking New Ground*, ed. Uzi Baram-Lynda Carroll, Kluwer Academic Publishers, New York 2002, s. 112-147.
- Bintliff, John L., "Considerations for Creating an Ottoman Archaeology in Greece", *Between Venice and Istanbul: Colonial Landscapes in Early Modern Greece*, ed. Sirlol Davies-Jack L. Davis, The American School of Classical Studies, Atina 2007, s. 221-236.
- Brooks, Alasdair ve Young, Ruth "Historical Archaeology and Heritage in the Middle East: A Preliminary Overview." *Historical Archaeology*, IV, (2016), s. 22-35.
-   a  lar, Filiz T  t  nc  , "Osmanlı Arkeolojisinin Tarihi: Arkeologların Kazmadı  ı Topraklar," *Cihann  ma Tarih ve Co  rafya Araştırmaları Dergisi*, III/1, (2017), s. 109-122.
- DeCorse, Christopher R., "Historical Archaeology Methods Means and Ambiguities," *Current Perspectives in the Archaeology of Ghana, Social Sciences Series*, VI, (2014), s. 139-163.
- Deagan, Kathleen A., "Environmental Archaeology and Historical Archaeology", *Case Studies in Environmental Archaeology. Interdisciplinary Contributions to Archaeology*, ed.E. J., Scudder – S. J., Scarry, Springer Publish, New York 2008, s. 21-38.
- Deetz, James, *In Small Things Forgotten: An Archaeology of Early American Life*, Anchor Books, New York 1996.
- Dikkaya, Fahri, *The Historical Archaeology of the Early Ottomans: a New Perspective on Arguments about the Foundation of the Ottoman Empire*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bilkent Üniversitesi, Ankara 2015.
- Er, Ercan Semih, *Türkiye’de Osmanlı Arkeolojisinin Gelişimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit   niversitesi,   orum 2019.
- Fish, Carl Russel, "Relation of Archaeology and History", *Historical Archaeology: a Guide to Substantive and Theoretical Contributions*, ed. Robert L. Schuyler, Routledge Press, New York 2019, s. 71-83.
- Frieman, Catherine J., *Archaeology as History: Telling Stories from a Fragmented Past*, Cambridge University Press, Cambridge 2023.
- Galloway, K. Patricia, "Material Culture and Text: Exploring the Spaces Within and Between", *Historical Archaeology*, ed. Uzi Baram-Lynda Carroll, Blackwell Publishing, Maiden 2006, s. 42-64.
- Galloway, Patricia, *Practicing Ethnohistory: Mining Archives, Hearing Testimony, Constructing Narrative*, University of Nebraska Press, New York 2006.

- Hall, Martin, "Historical Archaeology", *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, ed. N. J. Smelser-P. B. Baltes, Elsevier Publisher, Amsterdam 2001, s. 6718-6720.
- Hall, Martin-Silliman, Stephen W., "Introduction: Archaeology of the Modern World", *Historical Archaeology*, ed. Martin Hall-Stephen W. Silliman, Blackwell Publishing, Maiden 2006, s. 1-19.
- Henson, Amy, "Theory and Historical Archaeology," *Lambda Alpha Journal*, 40, (2010), s. 65-70.
- Hicks, Dan-Beaudry, Mary C., *The Cambridge Companion to Historical Archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Hosmer, Charles B., *Preservation Comes of Age: From Williamsburg to the National Trust, 1926-1949*, University Press of Virginia, Columbia 1981.
- Huey, Paul R., "The Beginnings of Modern Historical Archaeology in the Northeast and the Origins of the Conference on Northeast Historical Archaeology", *Northeast Historical Archaeology*, XV/2, (1986), s. 2-9.
- İpek, Mübarek, *Kilitbahir Kalesi Geç Dönem Osmanlı Yapılarının Arkeolojik ve Tarihsel İncelemesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale 2018.
- Knapp, A. Bernard, *The Archaeology of Late Bronze Age Cypriot Society: The Study of Settlement, Survey and Landscape*, The University of Glasgow Press, Glasgow 1997.
- Körpe, Reyhan, "Dünyada ve Türkiye'de Osmanlı Arkeolojisi Çalışmaları ve Osmanlı Arkeolojisinin Geleceği", *Çelebi Tarih Kültür ve Düşünce Dergisi*, III/9, (2022), s. 223-236.
- Körpe, Reyhan, "Tarih Araştırmalarında Yeni Bir Metot: Osmanlı Arkeolojisi," *Uluslararası Prof. Dr. Halil İncalcık-Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildirileri C. 2*, ed. Ayşe Bedir-Birkan Soykan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara 2022, s. 411-433.
- Lees, W. Brown, "Historical Archaeology as a Discipline", *Encyclopedia of Archaeology*, Vol. 2, ed. Deborah M. Pearsall, Academic Press, New York 2008, s. 1438-1443.
- Little, Barbara J., *Text-Aided Archaeology*. CRC Press, London 1992.
- Mann, Justin Anthony-Saidel, Benjamin A., "Kütahya Ware Coffee Cups in Rural Cyprus and Greece: Peasant Ware It Is Not", *Journal of Historical Archaeology*, XXIII/2, (2019), s. 343-360.
- Orser, Charles E., *Contributions to Global Historical Archaeology A Historical Archaeology of the Modern World*, Springer Press, London 1996.
- Özdoğan, Mehmet, *50 Soruda Arkeoloji*, Bilim ve Gelecek Yayınevi, İstanbul 2022.
- Paynter, Robert, "Steps to an Archaeology of Capitalism: Material Change and Class Analysis", *The Recovery of Meaning Historical Archaeology in the Eastern United States*, ed. Mark P. Leone-Parker B. Potter, Smithsonian Institution Press, Washington 1988, s. 407-445.
- Paynter, Robert, "Historical and Anthropological Archaeology: Forging Alliances", *Journal of Archaeological Research*, VIII/1, (2000), s. 1-37.
- Pearsall, Deborah M., *Encyclopedia of Archaeology, Three-Volume Set, Volume 1-3*, Academy Press, New York 1973.
- Pykles, Benjamin C., "A New Archaeology in the New Deal: the Rise of Historical Archaeology in the 1930s," *SAA Archaeological Record*, XI/3, (2011), s. 38-41.
- Quimby, George I., "Historical Archaeology as I saw It: 1935-1970", *Pioneers in Historical Archaeology: Breaking New Ground*, ed. Stanley South, Springer Science+Business Media LLC Press, New York 1994, s. 112-130.
- Schmidt, Peter R., Pikirayi, Innocent, "Will Historical Archaeology Escape Its Western Prejudices to Become Relevant to Africa?", *Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress*, 2018, s. 443-471.

- Schuyler, Robert L., "Images of America: The Contribution of Historical Archaeology to National Identity", *Southwestern Lore*, 42/4, (1976), s. 27-37.
- Sevin, Necla Arslan, Sevin, Veli, Kalsen, Haydar, "Harput İç Kale Mahalle Kazısı: Osmanlı'ya Arkeolojik Bir Yaklaşım (İlk Sonuçlar)", *Belleten*, 72/264, (2008), s. 629-642.
- Silberman, N. Asher, "Sultans, Merchants, and Minorities: The Challenge of Historical Archaeology in the Modern Middle East", *The Future of the Ottoman Past A Historical Archaeology of the Ottoman Empire: Breaking New Ground*, ed. Uzi Baram-Lynda Carroll, Kluwer Academic Publishers, New York 2002, s. 243-250.
- South, Stanley, *Method and Theory in Historical Archaeology*, Academic Press, New York 1977.
- Takaoğlu, Turan, "The Living Ottoman Past: Rethinking Ethnoarchaeology in Turkey", *Contesting Ethnoarchaeologies Traditions, Theories, Prospects*, ed. Arkadiusz Marciniak-Nurcan Yalman, Springer Publish, New York 2013, s. 227-240.
- Trigger, Bruce G., *A History of Archaeological Thought*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Trigger, Bruce G., "Archaeology at the Crossroads: What's New?" *Annual Review of Anthropology*, XIII, (1984), s. 275-300.
- Yenişehirlioğlu, Filiz, "Why an Archaeology of Ottoman Anatolia," *The Oxford Handbook of Islamic Archaeology*, ed. Bethany Walker, Corisande Fenwick-Timothy Insoll, Oxford University Press, New York 2020, s. 173-192.

OTTOMAN ARCHAEOLOGY AND HISTORICAL ARCHAEOLOGY IN A THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK

Seher Selin ÖZMEN*

The Ottoman Empire, with its vast territories and rich cultural heritage, has left a lasting impact on various fields, including the discipline of archaeology. Ottoman archaeology, a subfield of historical archaeology, focuses on studying the material culture of the Ottoman Empire and the traces it left across its diverse geographical expanse. However, this field has historically been neglected, particularly in Türkiye, where concerns over nation-building and modernization led to a preference for research based on written sources. Ottoman archaeology was only integrated into the academic sphere at a later stage, initially gaining attention through excavations in regions such as the Middle East and Balkans (former territories of the empire). In Turkey, the development of Ottoman archaeology began with the efforts of art historians and was later enriched by the contributions of archaeologists, giving the field greater scientific depth.

This paper aims to explore the evolution of Ottoman archaeology as a subdiscipline, highlighting the methodological innovations and interdisciplinary approaches that have contributed to its scientific advancement. By examining the archaeological data from the Ottoman period, the research seeks to add a new dimension to historical studies traditionally dominated by written sources, offering tangible evidence of the empire's daily life and material culture. The research emphasizes the need for a broader understanding of the empire's material legacy, contributing to the global discourse on historical archaeology.

Theoretical Foundations and Methodological Contributions

The first section of this study delves into the concepts of historical archaeology and Ottoman archaeology, relying on definitions widely accepted in the academic literature. Historical archaeology is generally understood as a discipline that seeks to understand historical processes through the examination of material remains. Ottoman archaeology, as a more specific field within this broader discipline, focuses on the Ottoman Empire's material culture, including its buildings, objects of daily life, trade routes, and urbanization processes. Through these artifacts, Ottoman archaeology provides insights into the empire's socio-political, cultural, and economic structures. This study highlights how the methodology of Ottoman archaeology has significantly contributed to historical archaeology,

* Assistant Professor Dr., Tekirdag Namik Kemal University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Archaeology, Tekirdag / Türkiye, sozmen@nku.edu.tr; ORCID: 0000-0003-3847-4466

particularly through the examination of diverse and previously underexplored aspects of the Ottoman period.

The integration of interdisciplinary approaches in Ottoman archaeology has been crucial to its methodological development. Early research in this field was heavily influenced by art historians, whose primary focus was on the stylistic analysis of Ottoman architectural heritage, such as mosques, palaces, and public buildings. However, with the involvement of archaeologists, the scope of Ottoman archaeology expanded to include a wider range of material culture, offering a more comprehensive understanding of everyday life in the Ottoman Empire. Excavations of urban centers, marketplaces, workshops, and residential areas have provided valuable data on the empire's economic practices, social stratification, and cultural diversity. This archaeological evidence complements the existing written sources, allowing for a more nuanced and multi-dimensional understanding of the Ottoman past.

Theoretical and Conceptual Relationship with Historical Archaeology

This paper also examines the theoretical relationship between Ottoman archaeology and historical archaeology. While Ottoman archaeology benefits from the broader theoretical framework of historical archaeology, it also addresses specific challenges and research questions unique to the Ottoman context. The multi-ethnic and multi-religious nature of the Ottoman Empire, as well as its vast geographic expanse, has diversified the scope of Ottoman archaeology, requiring tailored theoretical approaches. For instance, the empire's administrative system, trade networks, and military infrastructure present unique research questions that are not as prominent in other historical contexts.

Moreover, the study emphasizes how Ottoman archaeology contributes to the theoretical development of historical archaeology on a global scale. By focusing on a period that bridges the medieval and modern worlds, Ottoman archaeology offers a unique case study for understanding the processes of state formation, urbanization, and globalization in early modern empires. This contribution is particularly significant for historical archaeology, which often focuses on the post-medieval period and the rise of the capitalist world system. Ottoman archaeology, with its focus on a non-Western empire, challenges Eurocentric narratives and broadens the theoretical horizons of the discipline.

Regional Case Studies: Contributions from the Middle East and Balkans

One of the key arguments of this paper is that Ottoman archaeology has made substantial contributions to the development of historical archaeology through regional case studies, particularly in the Middle East and Balkans. In these regions, archaeological excavations have uncovered new information about the Ottoman period, revealing aspects of daily life, urban planning, trade, and material culture that had previously been overlooked. For example, in the Middle East, excavations in cities such as Jerusalem, Cairo, and Aleppo have shed light on the Ottoman administration's role in shaping urban landscapes, while studies in Greece have provided insights into the interaction between Ottoman and local cultures.

These regional case studies also illustrate how Ottoman archaeology can address broader questions within historical archaeology. For instance, the study of trade routes and marketplaces in the Ottoman Empire has contributed to our understanding of the early modern world economy, demonstrating the interconnectedness of different regions under Ottoman rule. Similarly, research on Ottoman fortifications and military infrastructure has provided valuable data on the empire's defensive strategies and territorial control. These findings have enriched the field of historical archaeology, offering new perspectives on the dynamics of empire-building and imperial governance.

Archaeological Practices: Excavation and Restoration

The paper further explores the practical aspects of Ottoman archaeology, focusing on excavation and restoration projects. These projects are not only essential for preserving the Ottoman Empire's material heritage but also for advancing the field of Ottoman archaeology itself. Excavations in key Ottoman cities, such as Istanbul, Edirne, and Bursa, have uncovered valuable artifacts that offer new insights into the empire's urban development, trade practices, and domestic life. Restoration projects, on the other hand, have played a crucial role in preserving Ottoman architectural heritage, ensuring that future generations can continue to study and appreciate these sites.

Restoration efforts have also sparked debates within the field regarding the ethics of heritage conservation, particularly in relation to the modernization and commercialization of Ottoman-era buildings. This paper examines these debates, highlighting the challenges faced by archaeologists and heritage professionals in balancing the preservation of historical authenticity with the demands of contemporary urban development.

Conclusion: The Future of Ottoman Archaeology

In conclusion, this paper argues for the strengthening of Ottoman archaeology's position within the broader field of historical archaeology. The study demonstrates that Ottoman archaeology is not merely a niche field, but an essential part of understanding the material culture of the early modern period. As the field continues to develop, it is likely to expand its focus to include new regions and research questions, further enriching our understanding of the Ottoman Empire and its legacy.

The research also emphasizes the need for greater collaboration between archaeologists, historians, and heritage professionals to ensure that the study of Ottoman archaeology remains dynamic and relevant. By integrating archaeological evidence with written sources and embracing interdisciplinary approaches, scholars can continue to uncover new aspects of the Ottoman past, contributing not only to the field of historical archaeology but also to our broader understanding of world history. Ottoman archaeology, with its focus on the material remains of one of history's most influential empires, offers a unique opportunity to explore the complexities of imperial rule, cultural interaction, and social change. In doing so, it contributes to a more nuanced and global understanding of the past.